

Царьова І. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МЕТАФОРА У КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОМУ ДИСКУРСІ СІЧЕСЛАВЩИНИ

Дослідження в теорії метафори розпочато Аристотелем. Займаючись проблемами поетики й риторики, Аристотель розглядав метафору тільки як фігуру мови, але не говорив про метафору як про індивідуальне мовне явище. Сучасні дослідники розглядають метафоричні вирази як один з найважливіших засобів конструювання мови, його поширення, як способу зв'язку природної мови й мови науки.

Інтеграція зусиль представників різноманітних наукових царин (мовознавців, етнографів, антропологів, істориків та ін.) у розв'язанні проблем, пов'язаних з відображенням у мові традиційної культури народу, устрою його життя, етнічної історії зумовили виникнення в ХХ столітті нової наукової дисципліни – етнолінгвістики. Науковці найчастіше визначають етнолінгвістику як комплексну науку, предметом якої є «план змісту» культури, народної психології та міфології незалежно від засобів і способів їх формального втілення (слово, предмет, звичай, обряд, метафора, образ тощо).

У ході лінгвістичного аналізу нам доведеться виявити нові типи мовних, розумових, культурно-історичних взаємозв'язків між метафорою й міфом і тим самим розширити поле цих понять. Установлюючи паралелізм об'єктів реальної або ілюзорної дійсності, учені констатують, що міфологічна свідомість базувалася на гносеологічній операції порівняння (і в цьому воно не відрізняється від матеріалістичного – відмінності виявляються лише у виборі агентів порівняння), що, у свою чергу, зумовило метафоризацію мови. Як зазначав Е. Кассирер у роботі «Філософія символічних форм», метафора спочатку постає як умова створення мови й міфу, як їхній важливий складник [1].

Зазначимо, що до типів мовної метафори, крім образної й номінативної, належить ще й когнітивна метафора, для якої існує таке визначення: «Метафора – це когнітивний процес, який виражає й формує нові поняття та без якого неможливе одержання нового знання» [2; 386]. Метафора може бути розглянута як результат проекційного поєднання двох різнорідних об'єктів. Це проекційне поєднання засноване на асоціюванні чуттєвих уявлень, що виникають щодо таких об'єктів, і знаходить відображення в численних фактах накладення й перетину концептуальних і семантичних полів. Витоки символізму й початок

метафоричного ладу мови, оскільки в цьому процесі формується той зміст, який вкладається до значення слова.

У мовних одиницях на позначення родинної сфери й обрядовості найсакральнішою лексемою є слово «мати». Образ матері (неньки) здавна глибоко пошановувався в українців. Мати охороняла домашнє вогнище, продовжувала рід, виховувала дітей, а подекуди виконувала функцію голови родини: «Вона – носій добра і любові, до неї звернуті слова ніжності, вдячності й поваги. На честь матері складаються пісні. В народній уяві мати – уособлення злагоди, миру в суспільстві, зрештою – показник його високого розвитку й благополуччя» [2, с. 41]. Мати для людини – це втілення рідного краю, рідної домівки. Дорога до матері є найважливішою серед інших доріг. Слово мати одержує особливо значне емоційно-експресивне навантаження у своїх видозмінах: *матінка, матіночка, матуся, матусенька* [2, с. 41].

Кожна нація формує власну мовну картину світу, яка відбиває певний спосіб сприйняття й організації знань через специфіку національної мови. У кожного обрядового дискурсу – своє коло мовних етнокультурних знаків. Відзначимо обрядофразеологізми, які формують своєрідну обрядову картину світу Січеславщини. Окреслимо тематичні розряди ФО календарно-обрядового дискурсу. Обряди календарного циклу є основою обрядової фразеології, оскільки в них зафіксовано розпорядок життя окремої людини та соціуму впродовж року, визначено стадіальність життєдіяльності в нерозривному, органічному зв'язку з сезонністю природи. У зв'язку з цим зауважимо, що обрядові формули календарного циклу розглядаємо в ракурсі їх семантичної реконструкції за чотирма циклами: зимовим, весняним, літнім, осіннім.

Зимового циклу: *скуштувать коржика* – на свято Андрія (13 грудня) діти пригощають великими коржами з білого борошна; *вечерю носити* – діти обов'язково носять вечерю хрещеному, хрещеній, найближчим родичам. За принесену вечерю їх чекають подарунки та гостинці.

Весняного циклу: *солону підкидати* – на свято Обертіння (9 березня) діти закликають добро. – *Коли їд'їти побач'ат' їдиких гусей / то підкидаїут' їгору солону ї гукаїут' / їгуси / їгуси / їнатє ївам на гн'їздо / а їнам на добїро; пекти жаворонків* – на Сорок Святих (22 березня) пекли до сорока коржиків, які роздавали дітям; Традиційними залишаються обрядофрази – *скупатися до світанку* – очиститися від хвороби, нечистої сили перед Великоднем (у Чистий четвер).

Літнього циклу: *кличати домівку* – прикрашання садиби зеленим гіллям і запашною травою на *Зелені свята*; *Бог засїяв зелень* – Бог створив землю на Пресвяту Троїцю; *триденне свято* – Христос з Петром і Павлом присїли під зеленою кроною дерева.

Осіннього циклу: *боятись ножика* – у день Головосіка (11 вересня) заборонено різати, пиляти, косити; *посватать комин* – сімейна святкова вечерея з нагоди закінчення сівби, яка проходила на Семена Стовпника (14 вересня).

Календарно-обрядовий дискурс детермінований образним мисленням, їхніми різноманітними поглядами на вияви навколишнього життя, природи. Сакральні традиційні вислови є результатом зв'язку різних уявлень, які складають мовну скарбницю світобачення етноспільноти. Мовна й концептуальна картини світу аналізованого дискурсу ґрунтовано на реаліях українського довкілля з їхніми незглибимим вертикальним культурно-національним контекстом. Характер поетичних метафор і художніх образів стає зрозумілим, якщо за ними бачити міфологічні архетипи, використані поетом чи художником у якості інструмента для вираження якоїсь думки або якогось явища дійсності. Спільне коріння метафори й міфологічного образу йдуть до палеонтологічної семантики відповідних мов. Часто підкреслюють, що саме метафора створює духовний зв'язок між мовою і міфом, але в розгляді цього процесу та його напрямів теоретики сильно розходяться. Мовна форма метафори співвідноситься з міфологічною. Одна втручається в іншу й зумовлює її зміст. З погляду когнітології метафора є інструментом пізнання світу, оскільки вона заснована на встановленні асоціативних зв'язків, подібностей і відмінностей між явищами світу та створює на цій основі нові особистісні смисли, які представляють суб'єктивне ставлення індивіда до світу, його бачення, його трактування того чи того фрагмента дійсності.

Створювані метафорою нові концепти мовної картини світу поєднують логічні суті різного порядку, синтезують абстрактне й конкретне; вони є результатом взаємодії та пізнавальних процесів, й емпіричного досвіду, і культурного стану колективу, і його мовної компетенції. Метафора дозволяє зробити наочною невидиму картину світу – створити її мовну картину, сприйняту за сіть вербально-образних асоціацій, що становлять слова та вирази.

1. Кассирер Э. Философия символических форм: введение и постановка проблемы : антология / Э. Кассирер. – М. : Юрист, 1995. – С. 202-210.
2. Кононенко В. І. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39-46.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс. 1990. – С. 385-415.